

ФІЗИКА ТА АСТРОНОМІЯ

— В РІДНІЙ ШКОЛІ —

№ 3, 2014

ПЕРЕДПЛАТНИЙ
ІНДЕКС 68839

У номері:

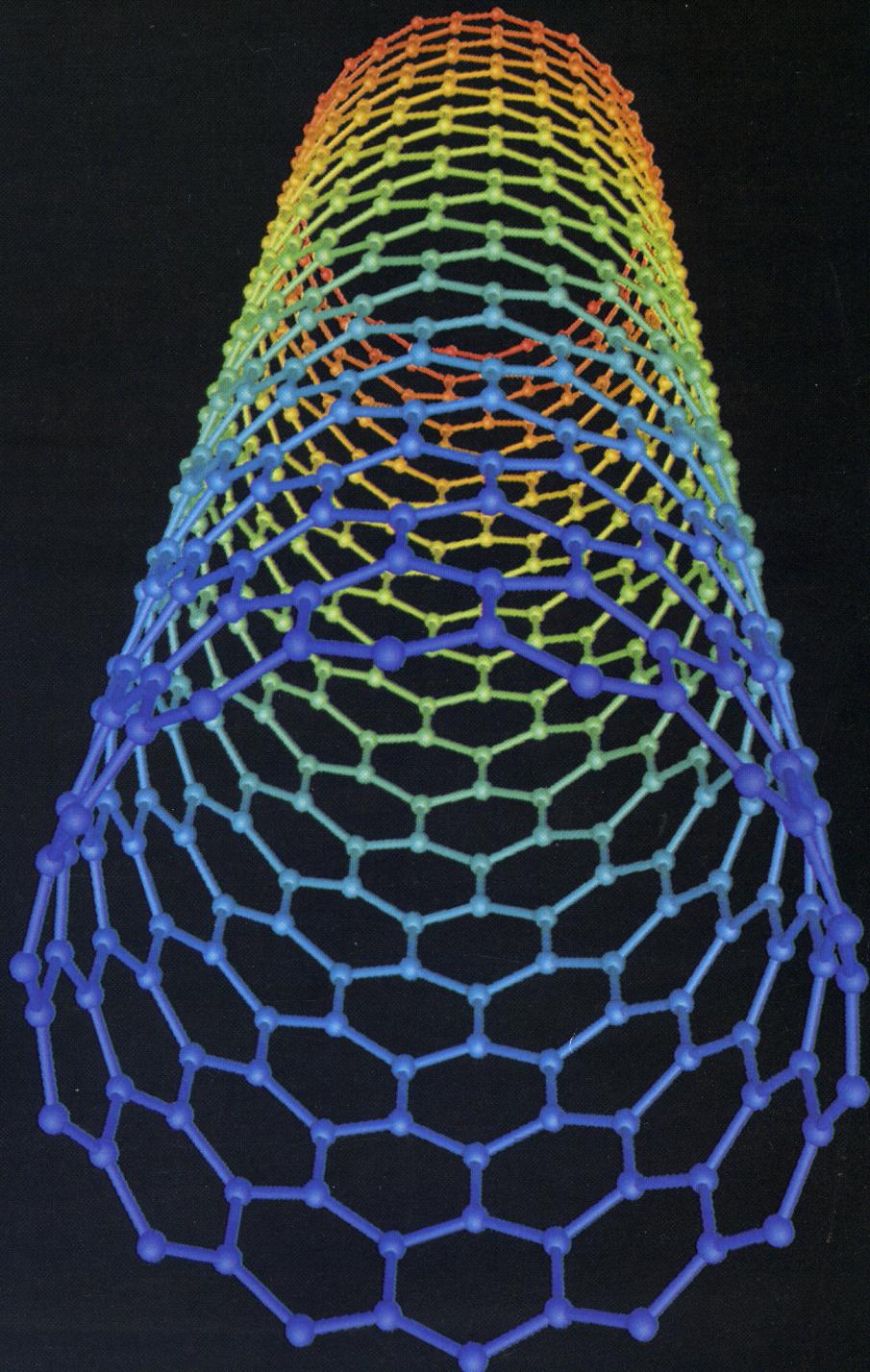
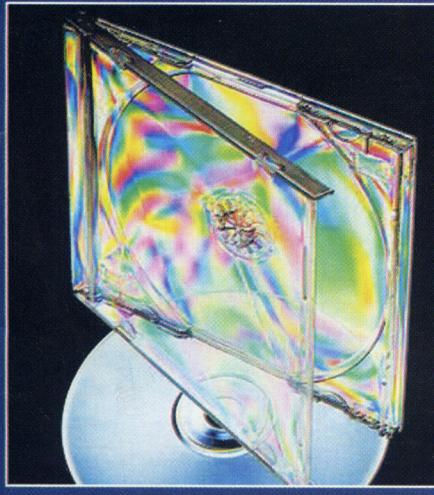
ОФІЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ
ПРО ПОРЯДОК ЗАКІНЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОГО РОКУ І ДПА

АЛОТРОПНІ ФОРМИ
КАРБОНУ

ПРОГНОЗ ПОГОДИ:
ЗАСОБИ ІКТ І НАРОДНИЙ
АСТРОНОМІЧНИЙ КАЛЕНДАР

СПОСТЕРЕЖЕННЯ
ПОЛЯРИЗАЦІЇ СВІТЛА:
ФРОНТАЛЬНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

ДЕТАЛЬНІШЕ НА PEDPRESA.COM.UA

видавництво
**ПЕДАГОГІЧНА
ПРЕСА**

ПЕРШАЧНЕ ІНФОРМАТИВНО-ВІДОВЧНЕ ПІДПРИЄМСТВО

ФІЗИКА та АСТРОНОМІЯ

В РІДНІЙ ШКОЛІ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (114) ТРАВЕНЬ – ЧЕРВЕНЬ 2014

Виходить шість разів на рік

Передплатний індекс 68839

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Заснований у 1995 р., видається з 1996 р.

До 2012 р. журнал виходив у світ

під назвою «Фізика та астрономія в школі»

до 2014 р. – під назвою «Фізика та астрономія в сучасній школі»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу

масової інформації серія КВ № 20024-8924Р від 25.06.2013 р.

Схвалено вченого радою НПУ ім. М. П. Драгоманова

(протокол від 24.04.2014 р. № 10)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Володимир СИРОТЮК,

доктор педагогічних наук, професор,
НПУ ім. М. П. Драгоманова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Валерій БИКОВ,

директор Інституту інформаційних технологій
і засобів навчання НАПН України,
член-кореспондент НАПН України,
доктор технічних наук, професор;

Богдан БУДНИЙ,

доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський педагогічний університет;

Микола ГОЛОВКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Інститут педагогіки НАПН України;

Геннадій ГРИЩЕНКО,

кандидат фізико-математичних наук,
професор, НПУ ім. М. П. Драгоманова;

Юрій ЖУК,

кандидат педагогічних наук,
доцент, Інститут педагогіки НАПН України;

Володимир ЗАБОЛОТНИЙ,

доктор педагогічних наук, професор,
Вінницький державний педагогічний

університет ім. Михайла Коцюбинського;

Всеволод ЛОЗИЦЬКИЙ,

доктор фізико-математичних наук, професор,
Астрономічна обсерваторія

КНУ імені Тараса Шевченка;

Володимир ЛУГОВИЙ,

віце-президент НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор;

Олександр ЛЯШЕНКО,

доктор педагогічних наук,
професор, НАПН України;

Анатолій ПАВЛЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
Запорізький інститут післядипломної освіти;

Юрій СЕЛЕЗНЬОВ,

заслужений учитель України;

Богдан СУСЬ,

доктор педагогічних наук, професор,
Національний технічний університет України «КПІ»;

Олена ХОМЕНКО,

головний спеціаліст МОН України;

Клим ЧУРЮМОВ,

доктор фізико-математичних наук, професор,

Астрономічна обсерваторія

КНУ імені Тараса Шевченка;

Микола ШУТ,

доктор фізико-математичних наук,
професор, НПУ ім. М. П. Драгоманова

ЗМІСТ

ОФІЦІЙНА ІНФОРМАЦІЯ

Про порядок закінчення навчального року
та проведення державної підсумкової атестації
у загальноосвітніх навчальних закладах
у 2013/2014 навчальному році 2

ВІЗЬМІТЬ НА УРОКИ

Юрій МИШАК, Володимир СИРОТЮК

Що потрібно знати про водяну пару 8

Віталій ГАКМАН

Урок на тему: «Згоряння палива –
хімічне забруднення повітря», 8 клас 12

МЕТОДИКА, ДОСВІД, ПОШУК

Галина ВОЙТКІВ

Формування пізнавальної активності учнів:
методичний підхід 15

Володимир НИЖНИК, Олександр НИЖНИК,

Катерина КОВАЛЕНКО

Методика проведення фронтального
експерименту «Спостереження поляризації
світла при відбитті від діелектрика» 19

Володимир БОДІК, Вадим ГАВРОНСЬКИЙ

Комп'ютерна симуляція як засіб
інтерактивного навчання фізики 23

Андрій ПДЛІСНИЙ, Денис КРИВОДУБСЬКИЙ,

Тарас СІЧКАР

Будова речовини: алотропні форми Карбону 28

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО

Володимир ВОЙНАРОВСЬКИЙ

Експериментальне дослідження законів,
явлив і процесів 31

Микола БОРДЮК, Тетяна ШЕВЧУК

Структура і зміст робіт
лабораторного практикуму факультативного
курсу «Електричні та магнітні властивості
полімерів та їх використання» 33

РОЗВ'ЯЗУЄМО ЗАДАЧІ

Микола ДДОВИЧ

Методи розв'язування навчальних
фізичних задач 39

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сергій ТЕРЕЩУК

Поняття методичної системи навчання
квантової фізики в курсі старшої школи 44

На с. 2 обкладинки: **ВІЗЬМІТЬ НА УРОКИ**

Що потрібно знати про водяну пару

До статті Юрія Мишака і

Володимира Сиротюка (с. 8 – 11)

На с. 3 обкладинки: **МЕТОДИКА, ДОСВІД,**

ПОШУК. Будова речовини:

алотропні форми Карбону

До статті Андрія ПДЛІСНОГО,

Дениса КРИВОДУБСЬКОГО,

Тараса СІЧКАРЯ (с. 28 – 30)

КОМП'ЮТЕРНА СИМУЛЯЦІЯ ЯК ЗАСІБ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Володимир БОДІК, учитель фізики школи «Амаль»; м. Хадера, Ізраїль;
 Вадим ГАВРОНСЬКИЙ, старший викладач кафедри методики природничо-математичної освіти і технологій
 ІППО КУ ім. Бориса Грінченка

Комп'ютеризація всіх сфер суспільної діяльності й повсякденного життя людини – найбільш вражаючий феномен кінця ХХ – початку ХХІ ст. На особливу увагу заслуговують можливості використання комп'ютерних технологій у навчанні. Серед їхнього різноманіття чільне місце посідають комп'ютерні симуляції, основне призначення яких – додавання до навчання віртуальної реальності.

Симуляція – це перенесення учнів у «фіктивні», що імітують реальні, ситуації для навчання або отримання оцінки за виконану роботу, тобто це навчання дією або в дії.

Освітня симуляція – структурований сценарій із детально розробленою системою правил, завдань і стратегій, що їх створено з метою сформування специфічних компетенцій, які можуть бути перенесені в реальний світ.

Американські пілоти ще із 70-х років ХХ ст. тренуються й набувають навичок на авіасимулаторах. Це виявилося дешевше, а іноді навіть ефективніше за тренувальні польоти. Сьогодні будь-хто може осiąгнути азі керування автомобілем за допомогою автосимулаторів SimuRide або навчитися будувати бізнес у комп'ютерній грі Virtonomics. Більш амбітним учням можна порадити політичний симулатор Demoscasy, що уможливлює набуття навичок управління демократичною країною.

Комп'ютерна симуляція як засіб інтерактивного навчання має величезні можливості, а саме:

- створює образ реальних атрибутів діяльності;
- є віртуальним аналогом реальної взаємодії;
- створює умови заміщення реального виконання соціальних чи професійних ролей;
- є формою контролю ефективності навчання.

Основні відмінності комп'ютерної симуляції від традиційних тренінгів у навчанні:

- практична спрямованість комп'ютерних симуляцій;
- персональний зворотний зв'язок;
- моделювання стандартних і нестандартних ситуацій, рівнів складності під час розв'язування освітніх завдань;

- різноманітність форм реалізації освітнього змісту засобами комп'ютерного моделювання.

Розглянемо декілька прикладів експериментальних завдань з фізики, що ґрунтуються на комп'ютерних симуляціях аплетів*. В Інтернеті їх можна знайти чимало. Вони дають змогу імітувати реальні фізичні процеси. У багатьох з них передбачена участь фізичного процесу або явища, тобто учень може втрутатися в його хід, змінюючи параметри.

Приклад 1. Вивчення коливань пружинного маятника (варіант 1).

Цей Java-аплет демонструє зміну відхилення від стану рівноваги, швидкості, прискорення, сили та енергії під час коливань пружинного маятника (передбачається без тертя).

Кнопка «Скидання» повертає тіло маятника у вихідне положення. Можна запустити/зупинити і продовжити моделювання за допомогою відповідних кнопок «Старт/Продовжити». Якщо обрати опцію «Повільний рух», то він буде в 10 разів повільнішим. Жорсткість, маса, гравітаційне прискорення, амплітуда коливання можуть бути змінені в певних межах. Щоб обрати інший формат залежності фізичної величини від часу, необхідно встановити відповідну опцію: відхилення, швидкість, прискорення, сила, енергія.

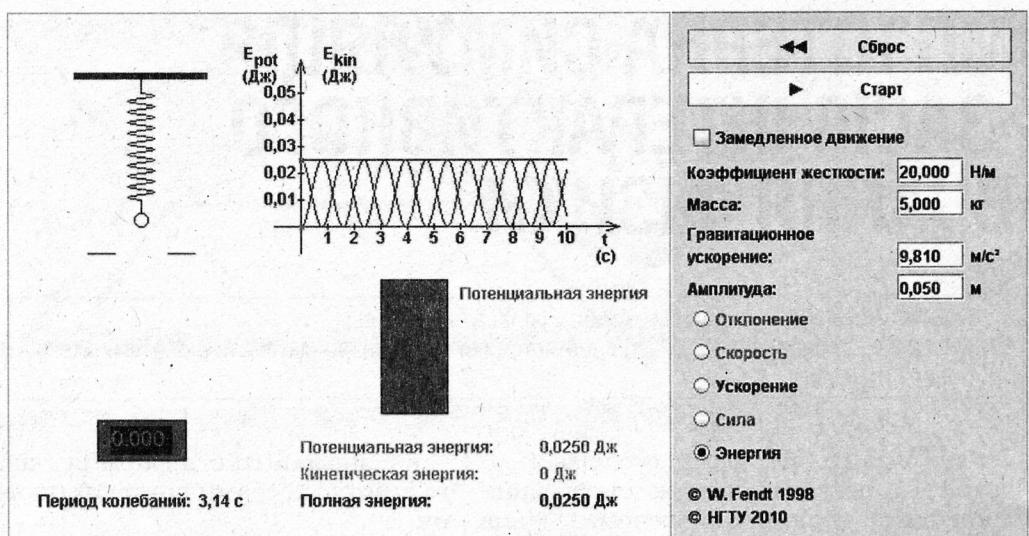
Для симуляції коливань пружинного маятника було обрано такі параметри системи: $k = 20 \text{ Н/м}$; $m = 5 \text{ кг}$; $g = 9,81 \text{ м/с}^2$; $x_{max} = 0,05 \text{ м}$ (мал. 1).

Ми розглянули залежність різних видів енергії від часу. Нижче наводимо інші варіанти демонстрацій, а саме:

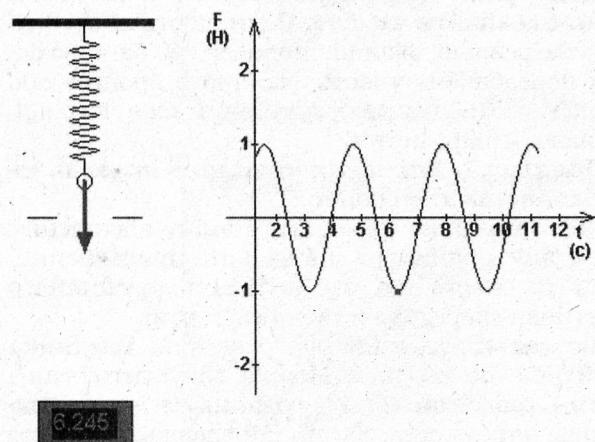
- а) залежності сили пружності від часу (мал. 2);
- б) прискорення тіла на пружині від часу (мал. 3);
- в) швидкості тіла на пружині від часу (мал. 4);
- г) переміщення тіла на пружині від часу (мал. 5).

Java-аплет відкриває справжній простір для допитливого дослідника, оскільки уможливлює поєднання різних видів графіків для аналізу коливань, зміну параметрів системи й ві-

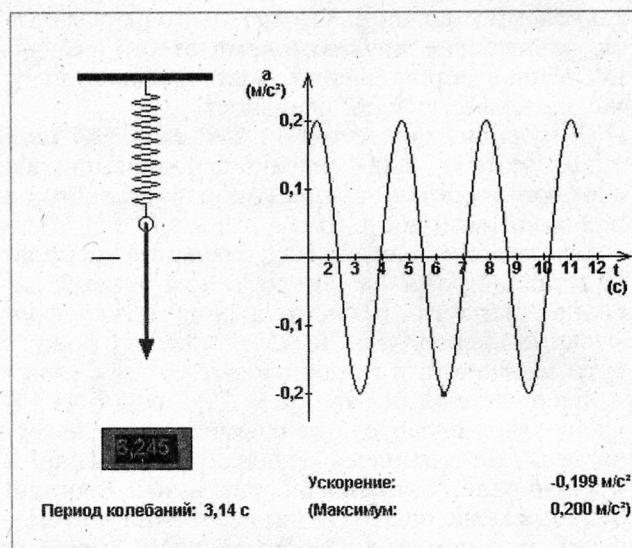
*Аплет (англ. *applet*) – невелика програма, що суб'єкта навчання в управлінні перебігом може реагувати на команди користувача.

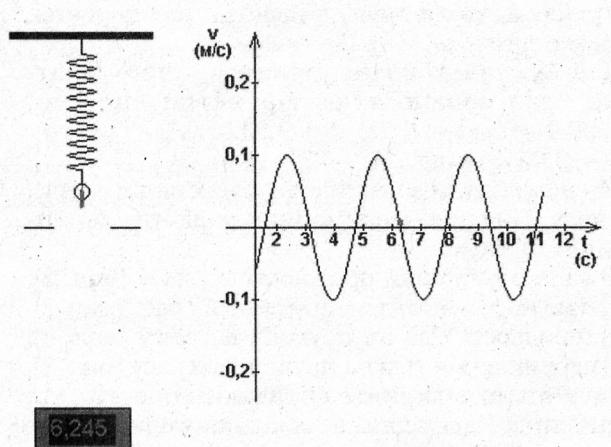
Мал. 1

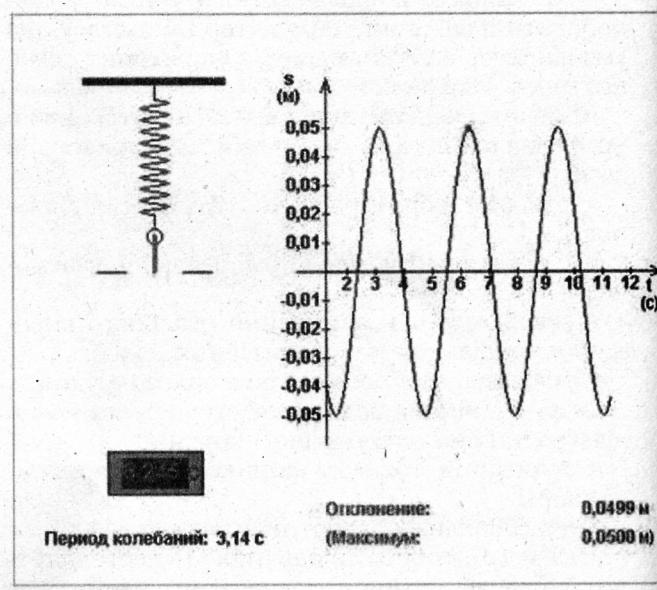
Мал. 2

Мал. 3

Мал. 4

Мал. 5

зуальне фіксування їхнього впливу на ті чи інші величини, що їх характеризують. Відповідно до технічних можливостей кабінету під керівництвом учителя можна організовувати презентацію, колективне дослідження явища або використати індивідуально-групові форми роботи.

Приклад 2. Вивчення коливань пружинного маятника (варіант 2).

За допомогою анімації можна виконати цілу серію досліджень як в ідеальних умовах, так і в реальних (наприклад, з урахуванням сили опору повітря), і в абсолютно нереальних (з повітрям і на Місяці!?) (мал. 6).

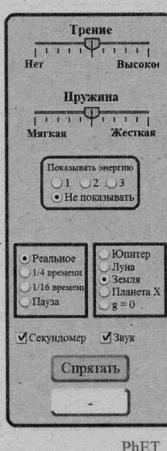
Наочність тут «страждає», але є можливість вимірювати лінійкою й сèкундоміром, зупиняючи й відтворюючи повну картину процесу. I в цьому випадку простір для творчості величезний.

Приклад 3. Дослідження руху тіла в полі тяжіння Землі.

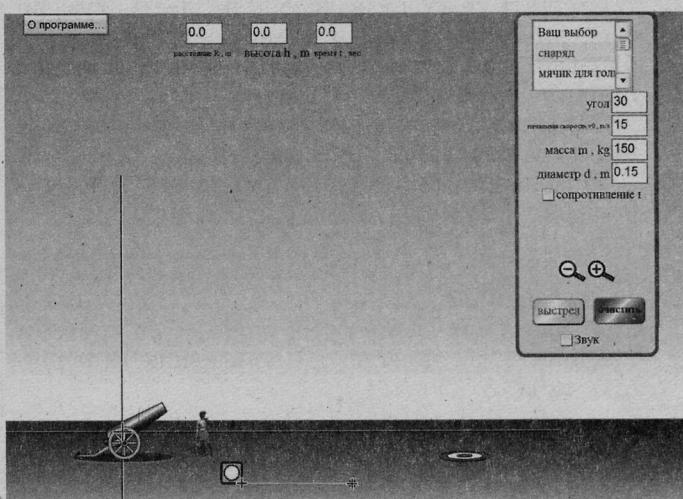
Наведемо кілька конкретних прикладів використання даної симуляції.

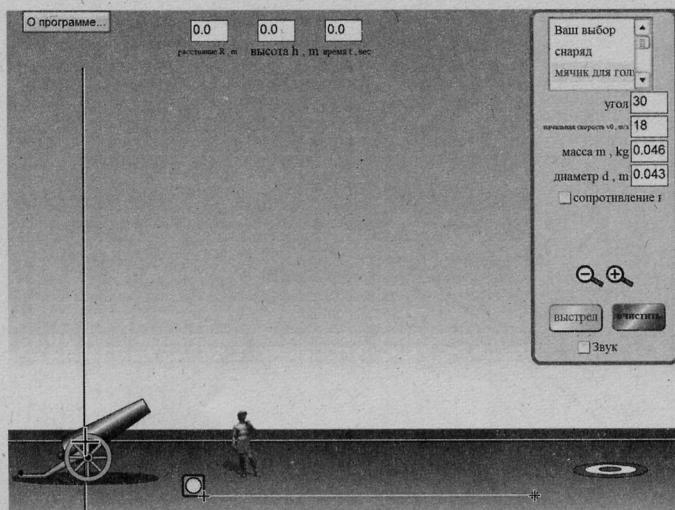
Мал. 6

PhET

Мал. 7

Мал. 8

Залежність максимальної висоти підйому від кута стрільби (мал. 7).

1. Виберіть такі параметри системи: м'ячик для гольфа; початкова висота $h = 0$; початкова швидкість $v_0 = 18 \text{ м/с}$; опору повітря немає. Для цього необхідно набрати потрібні значення величин у відповідних полях або за допомогою курсору миші пересунути, змінити кут нахилу тощо.

2. Виконавши серію вимірювань, заповніть табл. 1.

Таблиця 1

α , град	$\sin \alpha$	$\sin 2\alpha$	$h_{\max} \text{ м}$
20			
30			
45			
60			
70			

3. Побудуйте графік $h_{\max} = f(\sin^2 \alpha)$ і знайдіть прискорення вільного падіння.

Розв'язання

1. Після вибору зазначених параметрів картина має такий вигляд (мал. 8).

2. Для кожного акту стрільби змінюємо кут нахиlu гармати і, користуючись горизонтальною і вертикальною лінійкою (вона одна), визначаємо максимальну висоту підйому кульки. Результати вимірювань та обчислень записуємо в табл. 2.

Т а б л и ц я 2

α , град	$\sin \alpha$	$\sin^2 \alpha$	$h_{\max}$, м
20	0,34	0,12	1,93
30	0,50	0,25	4,15
45	0,71	0,5	8,16
50	0,77	0,59	9,65
60	0,87	0,75	12,22
70	0,94	0,88	14,49

3. Побудуємо графік залежності $h_{\max} = f(\sin^2 \alpha)$ (мал. 9).

Графіком є пряма лінія, що проходить через початок координат. На графіку сирою лінією показано збільшення аргументу і функції відповідно. З кутового коефіцієнта прямої випливає:

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{\Delta x}{\Delta y}; \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{13 - 5}{0,8 - 0,3} = 16; \quad g \approx 10,13 \text{ м/с}^2.$$

Зверніть увагу: незважаючи на ідеальні умови експерименту, похибка вимірювань становить близько 3 %. У чому, на вашу думку, криється причина неточності?

Залежність горизонтального переміщення від кута стрільби.

1. Покажіть, що горизонтальне переміщення (дальність польоту) визначається виразом:

$$l = \frac{v_0^2}{g} \sin 2 \alpha.$$

2. Для вище зазначених параметрів системи виконайте дії, подібно до попередніх, і заповніть табл. 3.

Т а б л и ц я 3

α , град	$\sin 2 \alpha$	l , м
20		
30		
45		
60		
70		

3. Побудуйте графік і визначте прискорення вільного падіння.

Розв'язання

1. Горизонтальне переміщення (дальність польоту) під час рівномірного горизонтального руху за повний час польоту складається із часу підйому і часу падіння тіла:

$$l = v_x t = v_x (t_1 + t_2) = 2v_x t_1 = v_0 \cos \alpha \frac{2v_0 \sin \alpha}{g} = \frac{v_0^2}{g} \sin 2 \alpha.$$

2. Заповнена табл. 4 має такий вигляд.

Т а б л и ц я 4

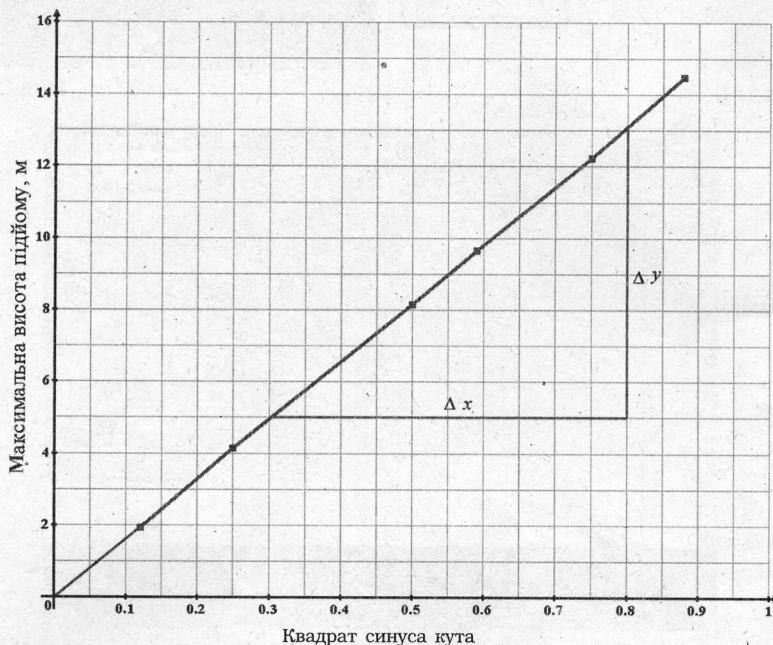
l , м	$\sin 2 \alpha$	α , град
21,30	0,64	20
28,48	0,87	30
33,10	1,0	45
28,60	0,87	60
21,30	0,64	70

3. Графік, побудований за табличними даними, наведено на мал. 10.

Оскільки графік є прямою, що проходить через початок координат, для визначення його кутового коефіцієнта виберемо лише одну точку на прямій (друга, за замовчуванням, – це початок відліку).

Зазначимо, що для деяких пар кутів дальність польоту є однаковою. З чим це пов'язано?

Розглянемо ще одну серію дослідів.

Мал. 9

Залежність максимальної висоти і дальністі польоту від початкової швидкості снаряда.

1. Початкові параметри системи ті самі. Завідомо постійний кут 45° , змінюючи початкову швидкість, визначимо максимальні висоту і дальність польоту. Дані цих вимірювань представлені в новій табл. 5.

Т а б л и ц я 5

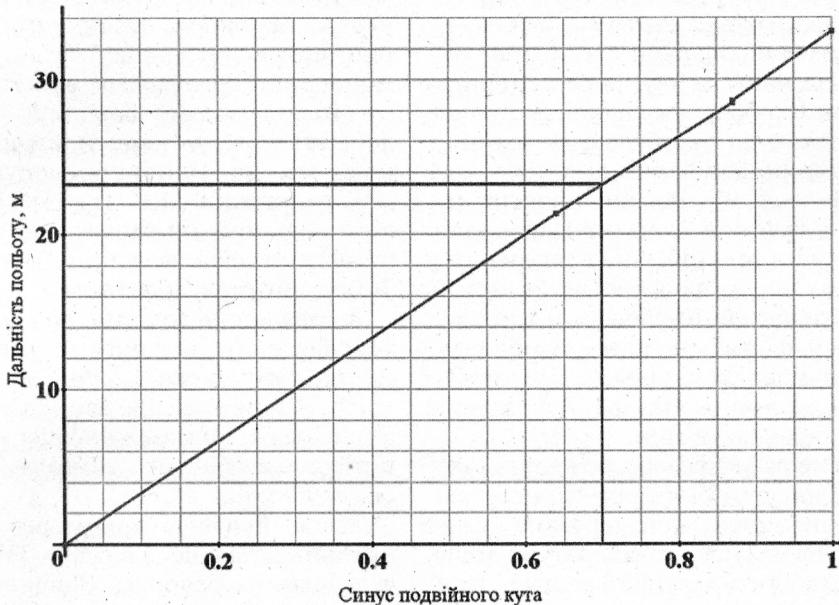
h_{max} , м	l , м	v_0^2 , (м/с) ²	v_0 , м/с
2,56	10,22	100	10
3,65	14,56	144	12
5,04	19,92	196	14
6,47	26,00	256	16
8,16	33,10	324	18

2. Побудуємо в одній системі координат графіки обох видів залежності (мал. 11).

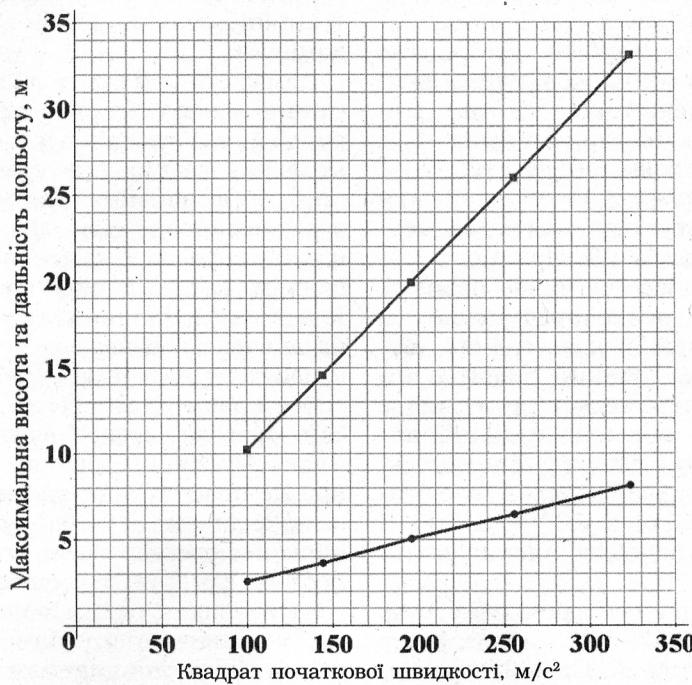
Знайдіть відношення кутових коефіцієнтів двох прямих і поясніть результат.

Ми розглянули лише декілька демонстрацій можливостей комп'ютерних симуляцій. Цей аплет має величезні резерви: можна змінювати форму, розміри і масу тіл з урахуванням опору повітря, аналізувати траєкторії польотів, залучати енергетичні міркування.

Припускаємо, що в майбутньому спектр комп'ютерних симуляцій неухильно розширюватиметься, і ринок комп'ютерних технологій «відгукнеться» на нові запити з боку освітньої спільноти.

Мал. 10

Мал. 11